

AU XVIIIe SIÈCLE LE COLITE HONGROIS LADISLAS DE BERCHIES
E HUSSARDS DOIT LE NOMMÉ FUT COMPOSÉ DE HONGROIS
LE LIQUE DU COMMANDEMENT RESTA LE HONGROIS
LES DE BERCHIES REYPORTA MANTES VIC
LES RÉGIMENTS FRANÇAIS
PENDANT ASSEZ LONGTEMPS
ETTE NOYME QUI SOUS LES
DE L'ARMÉE FRANÇAISE

TÓTH FERENC

HUSZÁRSÁG ÉS MAGYARSÁGKÉP A 18. SZÁZADI FRANCIAORSZÁGBAN

„A közmondás úgy tartja : Lóra termett a' Magyar. Soha nem volt még ennyire találó mondás. E nemzet fiai életüket lovon töltik, s csak azt tartják valamirevaló férfinak, aki tud lovagolni.”

Auguste de Gerando: Transylvanie et ses habitants (1850)

KIVONAT: A huszárság, mint katonaság először ellenségként jelent meg a Francia Királyságban a harmincéves háború időszakában. Később a magyar függetlenségi mozgalmak francia kapcsolatain keresztül lehetőség nyílt magyar jellegű könnyűlovas egységek alapítására is a francia hadseregben. Az 1692-ben megalapított első francia huszárezred nem bizonyult hosszú életűnek, de a későbbiekben több ezer magyar szolgált az egyre sikeresebb francia huszárezredekben. A huszárság sikeréhez az európai háborúk megnövekedett katonai igényén túl hozzájárult az antik hadtudomány szerzőinek újrafelfedezése és a magyarokhoz fűződő jellegzetes harcmodor elismertsége is. A huszárezredek, hasonlóan a francia királyi hadsereg más idegen ezredeihez (régiments étrangers), szorosan kapcsolódtak a királysághoz, ezért a forradalom idején a legtöbb magyar származású katonatiszt emigrálni kényszerült. A magyar származású huszárok viszonylag gyorsan beilleszkedtek a francia társadalomba. Ezt jól jelzik a házasságaik, társadalmi elismertségük és birtokszerzéseik. A század történetének ismeretében megállapítható, hogy a magyar emigráció egy hanyatló korszakban csatlakozott a Francia Monarchiához, rövid távon azonban a katonai karrierük olyan példái láthatjuk, amelyek jól mutatják az ancien régime

társadalmának integráló képességét. A magyar emigráció sikerének a kulcsa pedig abban rejlett, hogy a Francia Monarchia számára mint magyar katonák voltak fontosak. Ennek köszönhetően maradt fenn erős magyarságtudatuk is.

KULCSSZAVAK: huszárság, magyarságkép, magyar identitás, kisháborús taktika, 18. század, francia hadsereg, Bercsényi László

A magyar huszár alakja a európai kultúrkör jellegzetes nemzeti sztereotípiája, amely egészen a mai napig érezteti hatását, nemzeti ünnepeink elengedhetetlen kísérőjeként, a hazai és külhoni magyar kulturális rendezvények fontos szimbólumaként él tovább. Az újkori magyar politikai és katonai emigrációk jelentősen hozzájárultak a huszárság európai elterjedéséhez. Magyarságunk külhoni lenyomataként a huszárkép bevonult számos európai nemzet történelmi mitológiájába is, és sajátos arculatot kapott benne. Huszáraink legnagyobb sikert a korabeli francia királyi hadseregben aratták, ahol jelentős magyar hányadú huszárezredek alkotva folyamatosan beépültek a francia társadalomba.¹ Napjainkban valamennyi európai nemzet közül talán a francia ragaszkodik a legjobban e közös hagyományunkhoz, hiszen az egyetlen nemzetközi huszármúzeum is éppen ebben az országban, Tarbes városában található. Tanulmányomban a felvilágosodás korabeli franciaországi magyarságkép és huszárság képével való összekapcsolódásáról és kölcsönös hatásairól írok.

A franciaországi huszárság kezdetei

A huszárság mint katonaság először ellenségként jelent meg a Francia Királyság határvidékein a harmincéves háború időszakában. Ebben a korszakban az egyre nagyobb létszámú és nehezen mozgó hadseregek utánpótlási vonalainak elvágásával, mozgásának állandó zavarásával ezek a gyorsan mozgó lovascsa-

1 Lásd ehhez a témához: Tóth 2000.

patok óriási károkat tudtak okozni. Ekkoriban figyeltek fel Európa számos hadseregében a horvát és magyar lovasság jelentőségére. A törökellenes háborúkban edződött magyar huszárok kiválóan megállták a helyüket a nyugat-európai hadszíntéren is. A Rajnán túli területeken először 1635-ban jelentek meg az első magyar huszáregységek, amelyek valóságos szenzációnak számítottak a korabeli közvéleményben, amint erről a több korabeli forrás is beszámol.² Egy romantikus francia huszárság történetére vonatkozó összefoglaló munka feltételezi, hogy XIII. Lajos király és Richelieu bíboros már ekkor kezdeményezték kisebb magyar huszáregységek francia szolgálatban való alkalmazását.³ A török elleni háborúban harcedzett magyar könnyűlovasság franciaországi sikerét jelezhetik a Richelieu bíboros által alapított Meilleray, Espanana és Sirot ezredekben szolgáló állítólagos magyar lovascsapatok. Ezek a kivételnek számító és rövid életű magyar jellegű lovascsapatok alkalmazására egyéb adatot nem találtunk, és a harmincéves háború végére nyomtalanul eltűntek.

Az magyar eredetű huszáregységek franciaországi megjelenésére a törökellenes magyarországi háborúkban szolgáló francia katonatisztek pozitív tapasztalatai nyomán és a Thököly Imre vezette függetlenségi küzdelmek bukása után kerülhetett sor a 17. század végén. Már az 1664-ben XIV. Lajos által Magyarországra küldött francia segélyhad egyik résztvevője, Charles Le Maistre is megemlékezett a magyar huszárok vitézségéről.⁴ Később a császári hadsereg fővezére, V. Lotaringiai Károly herceg nagy érdeklődést mutatott a kisháborús

2 Dom Augustin Calmet történetíró szerint a Rajnán átkelő magyarok első csoportja 1635. március 30-án egy fogoly kapitányt akart feláldozni annak emlékére, hogy a magyarok évszázadok óta – vagyis a kalandozó hadjáratok ideje óta – először viseltek hadat rajnántúli területen. Calmet 1728, III, 306. Egy másik történetíró, Jean Forget *Vie manuscrite de Charles IV* című művében a hun-magyar rokonság tézise alapján egyenesen Attiláig vezeti vissza e barbár szokást: „Poursuivant le cours de ses exploits, pendant que Rohan entrait en Suisse, le duc, complètement guéri, tailla en pièces la garnison de Hombourg (Suisse), avec un régiment de quinze compagnies hongroises, et s'apprêta à faire passer le Rhin à son armée. N'oublions pas ici, de mentionner un fait qui dépeint la férocité des soldats commandés par Charles de Lorraine. Forget nous raconte qu'il fut obligé de leur arracher des mains un capitaine qu'ils voulaient sacrifier, en guise d'holocauste, pour célébrer, disaient-ils, le premier passage du Rhin par les Hongrois depuis Attila...” Idézi Robert, 1883, 83–84.

3 Choppin 1899, 2–3.

4 Le Maistre 2003, 170.

harcászatban sikerrel alkalmazható, a magyar huszárok keleti és nyugati hadszíntereken való bevetésének lehetősége iránt is.⁵ Az 1683-as hadi évben már három huszárezredet találunk a császári hadsereg kötelékeiben. A Conti herceg kíséretében Magyarországon harcoló Lassay márki⁶ 1685-ben Bellefonds marsallnak írt levelében elismerően írt a herceget kísérő magyar huszárok felderítés és visszavonulás során játszott szerepéről.⁷ A francia királyi hadsereg első huszárezredét végül a Thököly felkelés bukása után, a pfalzi háború során hozták létre részben az 1686 óta a császári hadseregben már aktívan harcoló magyar huszárezredek ellensúlyozására, részben pedig a császáriaktól átállt magyar dezertőrök alkalmazása céljából. A történeti hagyomány szerint az ezredet a neves francia hadvezér, Luxembourg marsall kezdeményezésére hozták létre.⁸ Az 1692-ben megalapított első francia huszárezred nem bizonyult hosszú életűnek, mivel az ezredtulajdonos és parancsnok Cornberg báró 1693-ban a parancsnokságára bízott ezred zsoldpénzét szerencsejátékon elvesztette.⁹

A Thököly-féle felkelés és a Rákóczi-szabadságharc során a magyar könnyűlovasság sikereit világszerte felismerték. Bár XIV. Lajos király katonai tanácsadókkal, fegyverekkel és pénzzel is támogatta Rákóczi hadseregének nyugati mintájú korszerűsítését, a katonai vereséget nem kerülhette el a fejedelem hadserege. Ferriol márki, konstantinápolyi francia követ – aki korábban Thököly mellett szolgált Magyarországon – hibának tartotta, hogy a francia tanácsadók megpróbálták korszerűsíteni a magyar hadsereget, és arra kényszerítették

5 Tóth 2021, 174–176.

6 Armand-Léon de Madaillan de Lesparre (1652–1738), Lassay márkija. Kalandos élete miatt sokan kigúnyolták. Az élete vége felé kinyomtatta a levelezését és egyéb munkáit *Recueil de différentes choses* címmel.

7 „*Ce matin, un paysan est venu avertir qu’il était sorti six cents Turcs pour une course; dès qu’on aura des nouvelles plus précises, on enverra après des houssards, qui sont gens qui vont bon train, montés sur des petits chevaux maigres, ayant sur le dos des peaux de loup auxquelles ceux qui ont fait quelque belle action joignent des ailes d’aigle; convenez, Monsieur, que cet équipage est bizarre. (...) Ces messieurs les houssards fuyent aisément et fort vite; mais quand ils approchent des troupes qui doivent les soutenir, ils s’arrêtent et ils ont l’art de passer derrière avec leurs petits chevaux sans rompre personne.*” Idézi Choppin, 1899, 8.

8 Luxembourg marsall életéről lásd újabban: Fonck, 2014.

9 Boissau 1993, 20.

Rákóczi csapatait, hogy felhagyjanak a kisháborús taktika alkalmazásával. Így magyarázta a katonai kudarc okait: „A kedvükre kellett volna tenni és hagyni, hogy a saját módjuk szerint háborúzzanak, az apáik szokásai szerint, és nem pedig olyan katonai fegyelemre kényszeríteni őket, amelyre ők nem voltak képesek. (...) Ettől eltérően cselekedni azt jelentette, hogy nem ismertük elég jól e nemzet génuszát, sem Rákóczi fejedelem, sem Őfelsége érdekeit.”¹⁰ A II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharc bukása után számos kuruc vitéz keresett menedéket a Francia Királyság területén, ahol a hadsereg keretein belül tudták leginkább hasznosítani harci tapasztalataikat.¹¹

A régiek és modernek a huszárságról

A Rákóczi-szabadságharc bukása utáni korszakban az európai hadtudományok jelentős változásokon mentek keresztül. A spanyol örökösödési háború utolsó véres és döntésképtelen ütközetei megkérdőjelezték az évtizedeken át egyeduralgó vonalharcazat eredményességét és sok korabeli katonai szakíró visszanyúlt az antik szerzők műveihöz, hogy onnan merítsen ötleteket a jelen problémáira. A legismertebb közülük Jean-Charles de Folard lovag¹² volt, aki gazdag katonai tapasztalatait az 1720-as években antik szerzők műveinek gondolataival kiegészítve a klasszikus harcazat reformján dolgozott. Az antik hadtudomány újrafelfedezésének ez a korszak egyik intenzív időszaka volt, amelyben az irodalomhoz hasonlóan a „régik és modern” irányzatok vitáztak egymással.¹³

E korban terjedt el Európában az a magyar stílusú harcazati taktika elmélete, amelyet összefoglaló néven „kisháború”-nak (*petite guerre*, *guerilla*, *Kleinkrieg*, *small war*) neveznek. A felvilágosodás korának katonai gondolkodói még sokat merítettek a klasszikus ókori szerzők (például: Polübiosz, Julius Cézár, Sallustius stb.) műveiből. Különösen a lovasság érényeit elemezve gyak-

10 Bonnac 1894, 127.

11 A leghíresebbekről lásd: Zachar 1981.

12 Folard jelentőségéről lásd: Biet 1998, 105–118.

13 Lásd erről részletesebben: Bois 2004.

ran hívták fel a figyelmet az ókori ázsiai vagy afrikai lovasságok – mint például: a numida, a szkíta, a párthus, a herul vagy hun lovasság – magas szintű harci értékeire. E katonai erények az ókor gondolkodói számára szorosan összefüggtek egy-egy adott közösség, nép vagy nemzet etnikai karakterével. Az újkori hadtudományi szerzők hasonló módon látták ezeket az összefüggéseket. Turpin de Crissé gróf¹⁴ híres hadászati munkájában a magyar lovasokat hun elődeikhez hasonlítja: „Úgy tűnik, hogy a magyarok kik, némely történész szerint a hunokkal azonosak, még mindig bírják azon őseik harcmodorát, akik Attila uralkodása idején letelepedtek Itáliában. Valóban, a legjobb könnyűcsapatokat a magyarokból alkotják, s tudjuk mily nagy szolgálatot tettek az utóbbi háborúk során: az uralkodók a magyarok mintájára alapítottak csapatokat, melyek akkor hasznosak voltak, de ma már nélkülözhetetlenek is.”¹⁵

Hasonló antikvizáló véleményt fogalmaz meg a magyar huszárokról a császári szolgálatban harcoló szintén francia ajkú Charles-Joseph de Ligne herceg is a *Préjugés militaires* című művében: „A magyar, állítják, a lovaglásra született és megelőzi ebben az összes többi nemzeteket. Én őket mindig a numidákhoz hasonlítottam harcolási és lovaglási modoruk tekintetében.”¹⁶

A korabeli magyarsággal kapcsolatos munkákban elterjedt vélemény szerint a magyarok a szkítáktól, illetve a hunoktól származtak¹⁷, s ezt az antik szerzőket olvasó katonai gondolkodók nagy része ellenvetés nélkül elfogadott. Ez az elképzelés is összecseng a felvilágosodás egyes a franciák eredetével kapcsolatos történetfilozófiai elméleteivel. Például Bourdon de Sigráis lovag, *Considérations sur l'esprit militaire des Gaulois* (Párizs, 1774) című könyve ugyanezt a történelmi elképzelést tükrözi, amely szerint a nemzetek katonai erényei az ősoktól örökölt, stabil etnikai „katonai szellemre” épül.¹⁸

14 Életéről lásd: Tóth 1997, 253–300.

15 Turpin de Crissé 1754, 149. (ford.: Tóth Ferenc)

16 Idézi László 1929, 7.

17 Jó példa erre az *Histoire des Révolutions de Hongrie* (1739), amelynek szerzője, a magyar Brenner Domokos így fogalmaz: „C'est le sentiment unanime des Historiens nationaux, et des étrangers, que les Hongrois tirent origine des Scythes, Nation célèbre dans l'Antiquité.” Brenner 1739. 3–4.

18 Bourdon de Sigráis 1774, IX–XII.

A magyar szkítáktól és hunoktól eredő nemzeti katonai szelleme főleg lovasságban való jártasságukban nyilvánult meg a korabeli katonai szakirodalomban. Itt elsősorban az úgynevezett kisháborús irodalomra gondolhatunk, amely virágkorát szintén a 18. században élte, és rengeteg magyar huszárokkal kapcsolatos sztereotípiát hordozott. A huszárokat kezdetben főleg két francia szóval is illették: az „hussard” és az „houssard” szavakkal. Az utóbbinak a magyaréhoz közelebb eső kiejtése miatt egyes vélemények szerint a magyar származású huszárok más nemzetiségűektől való megkülönböztetésére használták.¹⁹ Ez a kis nyelvtörténeti emlék valószínűleg arról is tanúskodik, hogy a magyarok mellett szükségszerűen alkalmaztak más származású huszárokat is, elsősorban németeket. Egy másik érdekes nyelvemlék azzal kapcsolatos, hogy az „hussard” és az „hongrois” (magyar) szavakat szinonim értelemben is használták. Ez az állapot feltehetőleg még a 18. század közepén is jellemző lehetett, hiszen Chabo de la Serre lovag az 1748-ban írt lovasságról szóló emlékiratában így mutatja be a huszárságot: „Németországban ha huszárt mondunk, akkor magyart kell értenünk alatta, vagyis olyan lovast, aki annyira hozzá szokott ehhez az állathoz, hogy el sem tudja képzelni az életét nélküle és aki ehhez a harci kedvhez még olyan tudást is ad, amellyel az állat mások előtt rejtett képességeit is felderíti.”²⁰

A tapasztalatok szerint a magyarok különösen értettek a lovakhoz és a könnyűlovas harcmodorhoz, s ezt a francia katonai elit is elismerte. A kortársak még a németeket hasonlították gyakran hozzájuk. Turpin de Crissé gróf már idézett munkájában (*Essai sur l'art de la guerre*, Paris, 1754.) így írt e két nemzet könnyűlovas erényeiről: „A magyarok és a németek higgadtabbak és megbízhatóbbak. Az előbbiek kétségkívül a legalkalmasabbak az összes nemzet közül e feladatra, a másodikkak kis gyakorlással szintén alkalmassá válhatnak.”²¹

Egy másik, kéziratban maradt művében, amelyet teljes egészében a huszároknak szentelt Turpin de Crissé e két nemzet más erényeit is felvillantja: „A

19 Zachar 1981, 113.

20 Service Historique de la Défense (SHD), série MR 1730 fol. 1181. (ford.: Tóth Ferenc)

21 Turpin de Crissé 1754, 177. (ford.: Tóth Ferenc)

francia katona bátor és intelligens, de ha szabad megjegyeznem, a magyar és a német ravaszabb és nagyobb elővigyázattal vonul.”²²

A francia nyelvű kisháborús irodalom neves magyar szerzőjének, Jeney Lajos Mihálynak *A portyázó* című művében szintén hasonló érveket sorakoztat fel: „A gyalogságot minden fajta nemzet alkothatja, bár a franciák és a liège-iek némi kedvezést érdemelnek jóakarataikra tekintettel. A lovasság azonban megkívánja, hogy itt – amennyire csak lehetséges – a lovakat természettől fogva kedvelő és a lovak táplálására, tisztán tartására különös képességgel megáldott magyarokat és németeket fogadjunk fel. Mindezt Európa más népei csak hosszú szoktatás után képesek csinálni.”²³

A Montesquieu és Szász Móríc által népszerűsített, modern, nemzeti alapon szervezett hadsereg eszméje lassan háttérbe szorította az olyan karakteresen etnikai jellegű egységeket, mint a huszárezredek.²⁴ A magyarok katonai eredményeinek méltatása a Franciaországgal szomszédos francia nyelvű területeken is megfigyelhető. Elég ha az osztrák-németalföldi származású Charles-Joseph de Ligne vagy a svájci Charles-Emmanuel de Warnery munkáira gondolunk. Paradox módon az utóbbi katonai szakíró a *Remarques sur la cavalerie* című munkájában cáfolta meg először azt az antikvizáló elképzelést, amely szerint csak a született magyarok lehettek jó huszárok.²⁵

22 Bibliothèque de l’Arsenal, Ms 4077 Observations sur le service des hussards et troupes légères 53. (ford.: Tóth Ferenc)

23 Jeney 1986, 62. (ford.: Zachar József)

24 Corvisier 1962, 127.

25 „L’on a crü autre fois, que pour etre bon housard, il falloit etre hongrois, cepandant l’experience a montré, que c’étoit une erreur, parmis les prussinennes il s’en trouve peu, ou point, a force de travail l’on parvient à dresser un homme à tout exercice, ou à lui donner la tournure que l’on veut, pourvu que ce ne soit pas poussé jusqu’à en exiger plus, que les forces humaines le permettent.” Országos Széchenyi Könyvtár Kézirattára, Quart. Gall. 11, Remarques sur la Cavalerie par Mr de W. General Major de Cavalerie au Service du Roi, et de la République de Pologne, Aide de champ de sa Majesté et chevalier de l’ordre de Prusse (XVIIIe siècle) fol. 6.

A franciaországi magyar emigráció aranykora a 18. század első felében

A magyar könnyűlovasság, a huszárság, csaknem valamennyi európai hadseregben megjelent ebben a korban. A császári hadseregben a XVII. század végén már több huszárezred is volt, s a francia királyi hadseregben éppen ezek ellensúlyozására hoztak létre hasonló egységeket elsősorban a Franciaországba menekült magyar emigránsokból. A csapatnem kezdeti nehézségei után az első állandó huszárezredet 1720-ban alapította Bercsényi László gróf, aki maga is harcolt a Rákóczi-szabadságharcban. Ezt követően a huszárezredek száma folyamatosan növekedett egészen a forradalomig, amikor tizenkettő huszárezredet tartottak számon.

A huszárezredekben tehát kezdetektől fogva előnyben részesítették a magyarokat és németeket. A század első felében párhuzamosan hoztak létre jellegzetesen magyar – mint például a Berchény, Esterhazy, Pollereczky – vagy német többségű – mint a Raugrave és Beausobre – huszárezredek. Az előbbieken a kuruc érzelmű magyar tisztikar vezetése alatt főleg a császári hadseregből dezertált magyar vagy más kelet-közép-európai nemzetiségű katonák szolgáltak, az utóbbiak Franciaország német anyanyelvű tartományaiából (Elszász–Lotharingia) vagy a szomszédos rajnai német kisállamokból toboroztak katonákat. A lengyel örökösödési háború²⁶ folyamán igen gyakorivá vált az osztrák hadakban szolgáló magyar huszárok átpártolása a francia király seregeiben harcoló honfitársaikhoz. A osztrák örökösödési háború során pedig tömegével érkeztek magyar dezertőrök a Rajnán túlról. A magyar huszárok átállásának csak az 1756-ban megkötött az osztrák–francia szövetségi szerződés vetett véget, melynek értelmében megszűnt a dezertálási lehetőség. A Rákóczi-szabadság-

26 A lengyel örökösödési háború 1734–1738 között zajlott, az 1735–38-as orosz–osztrák–török háborúval párhuzamosan. Az elhunyt II. Ágost lengyel király trónját ketten formáltak igényt: Frigyes Ágost szász herceg (az elhunyt király fia) és Stanisław Leszczyński, a korábbi lengyel király.

harc hagyományait ápoló magyar jellegű huszárezredek hamarosan német anyanyelvű újoncokkal töltötték fel, így azok hamar elnémetesedtek. A magyarok aránya a század hetvenes és nyolcvanas éveiben csupán egy-két százalék volt ezekben az alakulatokban.²⁷ Hasonlóan a svájci ezredekhez, itt is szigorúan ügyeltek arra, hogy a huszárezredek idegen jellege megmaradjon. A tisztikar egy része egészen a forradalomig magyar, illetve magyar származású maradt.²⁸

Megtalálható közöttük a magyar nemesség színe-virága: a Bercsényi, Desseffy, Esterházy, Kisfaludy stb. családok tagjai. A francia katonai nemesség viszonylag gyorsan befogadta a magyar nemességet, elsősorban házasságok révén. Turpin de Crissé gróf már említett kéziratában felvázolt egy érdekes lehetőség a huszárezredek magyar jellegének megtartására. Szerinte nem fontos a huszárság egészét magyarokból kiállítani, elég a magyar, illetve magyar származású nemesekből álló tisztikart Franciaországban letelepíteni, francia nemeslányokkal összeházasítani és nemzetségük kontinuitását biztosítani. Ez a magyar nemesi tisztikar a kovász szerepét töltené be az újoncok magyar típusú harcmodorra való beoltására.²⁹

Kezdetben – részben a törökországi magyar emigránsok között végzett toborzótuk sikerének és a nagyszámú magyar dezertőrnek köszönhetően – a magyarok aránya a franciaországi huszárezredekben jelentős maradt a 18. század első felében. Később, különösen az 1756-os ún. diplomáciai forradalom után helyüket az elzásziak, lotharingiaiak és franciák vették át. Ugyanakkor, a magyar származású katonai elit egészen a forradalomig megőrizte magas pozícióit a huszárezredek vezetésében. Ezen elit néhány neves tagját a francia diplomácia keleti színterein is alkalmazták.

A huszárezredek, hasonlóan a francia királyi hadsereg más idegen ezreideihez (*régiments étrangers*), szorosan kapcsolódtak a király személyéhez. A forradalom zűrzavaros napjaiban a királypárti csapatok oldalán küzdöttek a felkelőkkel szemben. Néhány nevesebb magyar származású katonatiszt aktí-

27 SHD, série 8Yc 4, 6, 10 és 19.

28 Példaként az Esterhazy huszárezred 1784-ből ránk maradt mustrajegyzékének adatait szeretném felhozni (Bibliothèque Mazarine, Ms. 2863).

29 Bibliothèque de l' Arsenal, Ms. 4077 Observations sur le service des hussards et troupes légères 54–56. (ford.: Tóth Ferenc)

van részt vett a király szökésének előkészítésében is. E tények következtében a legtöbben emigrálni kényszerültek. Ugyanakkor az *ancien régime* bukása utáni francia hadsereg is befogadott jónéhány a forradalmi eszmékkel szimpatizáló magyart.

A huszáros emigráció beilleszkedése a francia társadalomba

Mivel egy jellegzetesen katonai emigrációról volt szó, a beilleszkedésük is elsősorban a francia királyi hadsereg keretein belül zajlott. E hadsereg beolvasztó szerepe azért is érdekes, mivel katonai pálya a század második felében a fontos társadalmi viták keretében állott.³⁰ A huszárság megjelenése arra az időszakra esett, amikor a francia királyi hadsereg hagyományos elvei kezdtek megrendülni. Egyfelől a nemesség igyekezett kiterjeszteni befolyását a tisztikarra, másfelől érezkelni lehetett a nemzeti alapon szerveződő hadsereget követelők egyre erősebb megnyilvánulásait. Mindenesetre a katonai hierarchia egyre több nem nemesi származású katonatisztet számlált. Az úgynevezett „katonai nemesség” (*noblesse militaire*) intézménye (1750) hozzájárult számos tehetséges, de nem nemesi származású katonatiszt utódainak a „kard nemességébe” való felvételéhez. Ez utóbbi viszont nem örült az újonnan érkezőknek. Elsőként d’Arc lovag fogalmazta meg híres művében (*La noblesse militaire ou le Patriote français*, Paris, 1756.) a hagyományos nemesség ellenérzéseit a katonai pálya polgárisodásával szemben.³¹ D’Arc lovag az olyan régi nemesi erények felmagasztalásával, mint a becsület, az egyszerűség, a gazdagság megvetése a francia királyi hadsereg tisztikarában a pénzen vásárolt tisztői posztokat igyekezett megszüntetni, és hosszú távon az egész tisztikart a nemesek számára kisajátítani.

E társadalmi vita két fontos legitimációs elv, a születés és az érdem elve ütköztetésével zajlott. A magyarok helyzete ebben a tekintetben igen érdekesen

30 Lásd e témához: Léonard 1958.

31 Uo. 178–185.

alakult. A franciaországi huszárezredek tisztikara jórészt igen szerény anyagi helyzetű magyar nemesekből állott, akik jórészt saját katonai teljesítményüknek, érdemeiknek köszönhették az előrelépést és nem pedig a születésüknek. A francia királyi hadseregben az előmenetel egyik fontos tényezője volt a XIV. Lajos által alapított Szent Lajos-rend lovagkeresztjének elnyerése, amely szigorúan csak katolikusok számára volt elérhető. Több mint harminc magyarnak sikerült ezt elérni, gyakran vallásváltoztatás árán.³² Ugyanakkor számos tehetséges protestáns vallású igen fontos pozíciót foglalt el a francia katonai hierarchiában. Szász Móric és Löwendal még a marsallbotot is elnyerte. E látványos ellentmondás feloldására a francia kormányzat 1759-ben létrehozott a Szent Lajos-rend mellett egy kifejezetten a protestánsok katonai teljesítményét méltányoló érdemrendet (*ordre du Mérite Militaire*).³³

Jeney Lajos Mihály *A portyázó* című művében így foglal állást ebben a fontos társadalmi vitában: „Mindazonáltal az alárendelés szükségessége és minden kedvezése, valamint a feljebbvaló tehetsége és jó vezérlete ellenére váratlanul bekövetkezhet ezer és ezer olyan ütközet, amikor a nagyra vágyás, a személyes cél, a kicsapongás és a félelem arra törekedik, hogy áthágja az alárendelést. Mindenekelőtt a portyázó csapattestében van ez így, amelyet szünet nélkül kockára vetnek azzal, hogy kiteszik a háború veszélyeinek, gyakran olyan tálentumú, véletlenül odakerült tiszt vezérlete alatt, akinek valamennyi képessége sem elegendő ahhoz, hogy visszatartsa sok képmutató nemesi szerencselovag ostoba gőgjét, akikben csak a születés fantomja kelt tiszteletet.”³⁴

A magyar huszárok franciaországi elfogadottságának igen meggyőző bizonyítékát nyújtják a házasságaik. Ezen a téren a magyar huszártisztek egy része igen sikeres volt. Különösen feltűnő, hogy elsősorban a velük szimpatizáló katonai nemesség köréből kerültek ki a magyarok feleségei. Például Esterházy Bálint József a Cévennes-ben élő Nougarede de la Garde család leányával lépett az oltár elé 1740-ben. Ebből a családból a 18. század során hét katonatiszt szolgált

32 Zachar 1981, 445–458.

33 Lee 1967, 63.

34 Jeney 1986, 75. (ford.: Zachar József)

a francia királyi hadseregben.³⁵ A Cévennes-hegység vidéke egyébként jellegzetesen olyan terület, ahonnan különösen sok katonatiszt származott. A Nougarède de la Garde család rokona volt például a híres d'Assas lovag³⁶ is, akit a héteves háború során tanúsított hősiessége miatt ma is a francia katonai helytállás nagyszerű példájának tekintenek.³⁷ Hasonlóan sikeresnek tekinthető a cserneki Dessöffy (Dessewffy) család két tagjának lotharingiai nemes családok leányai-ival megkötött frigye. Lotharingia ekkor még nem tartozott egészen a Francia Királyság fennhatósága alá és – Elzászhoz hasonlóan – a lakosság nem kis része német nyelven beszélt. A franciául kezdetben elég nehézkesen kommunikáló magyar emigránsok számára valószínűleg a korabeli Magyarországon is igen elterjedt német sokkal könnyebb kapcsolatteremtő eszköz volt. Másrészt pedig a szülőföldjükhöz legközelebb fekvő, közép-európai jellegű Elzász-Lotaringia tartományok választásával kifejezték Magyarországhoz való erős kötődésüket is.

Az első generáció viszonylag későn házasodott. A megvizsgált házasságkötések idején a magyar emigránsok átlagéletkora 35 év volt.³⁸ Ugyanakkor a korabeli Franciaországban a férfiak az első házasságkötéskor legfeljebb átlagosan 28 évesek lehettek.³⁹ A jelentős eltérés oka elsősorban az emigránsok bizonytalan anyagi helyzetével és a nem francia katonatisztek számára előírt szigorú házassági feltételek teljesítésében rejlett.⁴⁰ A második generáció kiemelkedő tagjai – mint például Bercsényi László marsall két fia – már főleg az udvari nemesség köreiből választottak maguknak házastársat. Rendszerint az apák kívánsága szerint megkötött házasságok háttérben persze anyagi számítások is rejlettek. Bercsényi fogadott fia – Ladislas Valentin Esterhazy ezredtulajdonos – pedig az előkelő és dúsgazdag Hallweyl család leányával kötött frigy után kolosszális hozományt tudhatott a magáénak. A kor szokásának megfelelően ez utóbbi élvezetére igen bonyolult házassági szerződés vonatkozott, amelyet a

35 Léonard 1958, 342–343.

36 Nicolas-Louis d'Assas du Mercou (1733–1760), az Auvergne-i ezred kapitánya.

37 Esterhazy 1907, 181.

38 Tóth 2000, 162–168.

39 Lebrun 1985, 31.

40 Corvisier 1962, 759.

királyi család tagjai is aláírtak.⁴¹ A többi esetben a magyar származású francia nemesifjak továbbra is a szerényebb anyagi helyzetű vidéki nemesek leányait választották.⁴² A főleg vidéken élő francia katonai nemesség bizonyíthatóan támogatta franciaországi letelepedésüket. Ez már csak azért sem meglepő, mivel sok francia nemes – például a filozófus Montesquieu is – erősen idealizált képet alkotott a korabeli viszonylag független magyar nemességről.⁴³ A második generáció tagjainak átlagéletkora az első házasságkötésükkor 27,8 év volt.⁴⁴ Ez tökéletesen megfelel a korabeli franciaországi házasodási átlagéletkornak. Természetesen vannak szélsőséges esetek, mint Ladislav Valentin Esterhazyé, aki negyvennégy esztendőskorában lépett az oltár elé a mindössze tizennyolcéves Ursule d'Hallweylllel. Ugyanakkor a már tehetősebb magyar származású ifjak egészen zsenge korukban megházasodtak, s ez elsősorban a korabeli francia arisztokráciára volt jellemző.⁴⁵ Az emigránsok két generációja házasodási életkora közötti jelentős különbség természetesen nem magyar sajátosság. Ugyanilyen mértékű eltérés mutatkozott például a korabeli franciaországi brit emigráció esetében is.⁴⁶

A magyar identitás szerepe a franciaországi huszárság körében

Érdekes megvizsgálni, hogyan látták magukat a franciaországi magyarok. Milyennek tekintették magyarságukat az előbb vázolt sikeres beilleszkedésük után? A források alapján elég jól meg lehet állapítani, hogy az úgynevezett huszáremigráció homogén nemzeti egységet kívánt alkotni a francia királyi hadseregben és ragaszkodtak a magyarságukat kifejező külső és belső formákhoz.

41 Archives Départementales de l'Yonne (Auxerre), série Q 483.

42 Tóth 2000, 168–176.

43 Lásd Montesquieu magyar vonatkozású írásaihoz: Köpeczi 1985, 319–336.

44 Tóth 2000, 169.

45 Lebrun 1985, 31.

46 Prof. Jean-Pierre Poussou rektor úr (Université Paris-Sorbonne) szíves közlése.

Bercsényi László marsall fogalmazta meg a legtalálóbban a franciaországi magyar közösség helyzetét egyik levelében, amelyben saját kitüntetését kérelmezte: „Ezt a kegyet csak azért merészelem kérni, szívesen lemondva még az ezzel járó 2000 livres összegről is, hogy ez a kitüntetés büszkeséggel töltsse el az egész magyar nemzetet, amely Franciaországban egy rendet alkot.”⁴⁷

A franciaországi magyar katonák közösségét Bercsényi László szavaival így a francia társadalom egy teljesen különálló társadalmi rétegének definiálta. A „nemzet” szó ilyen értelmű használata elég elterjedt volt a korabeli francia nyelvben. Ezzel a szóval jelölték például az egyetemeken tanuló külföldi diákok különböző csoportjait. Hasonló értelemben használták a francia diplomáciai levelezésekben, amikor a külföldön élő franciák csoportjairól esett szó.⁴⁸ A szót tehát elsősorban egy szervezett, idegen környezetben élő etnikai csoportok értelmében használták.

A korban a nemzeti hovatartozást törvények szabályozták. Magyaroknak tartottak minden Magyarország területén született személyt. A „Hungarus” szó így a nem magyar ajkúakra is vonatkozott. A franciaországi magyar származású huszárok nemzeti hovatartozását az úgynevezett mustrajegyzékekben lehet nyomon követni, ahol gyakran a harcosok születési helye is szerepel. A mustrajegyzékek alapján egyébként nemcsak a magyar, hanem az erdélyi identitást is ki lehetett mutatni.⁴⁹

A magyar nemzeti identitást elsősorban a Rákóczi-szabadságharc emléke tartotta fenn a franciaországi magyar huszárok körében. A francia huszárezredék tisztikarában számos volt kuruc foglalt helyet és az emigráció szellemi vezetője, Bercsényi László gróf neve rengeteg kuruc érzelmű dezertőrt csábított át a császári csapatokból a francia király zászlója alá. Ő maga pedig nyíltan vállalta ezt a szerepet, amelyet Pálffy János grófhhoz az osztrák örökösödési háború kirobbanásakor írt levelében így fogalmazott meg: „De az Szívem s- Vérem magyar, s- holtig vonszon édes hazám felé, szóntelen azt ohajtom, mind addig még az Isten viszsza nem vezérel, mert haza fia vagyok.”⁵⁰

47 Idézi Forster 1925, 112. (ford.: Tóth Ferenc)

48 Például: Centre des Archives Diplomatiques de Nantes, Ambassade de Constantinople série A1 collection Saint-Priest 19.

49 Az erdélyi származású francia huszárokról lásd: Corvisier 1992, 109–122.

50 Idézi Zachar 1987, 128.

E határozott magyarságtudat fenntartásában fontos szerepet játszott a francia kormány katonapolitikája, amely a huszárezredekben elsősorban magyarokat látott szívesen. A huszárezredek magyar jellegét számos rendelkezés is elősegítette. A század első felében például a magyar volt a vezényleti nyelv ezekben az alakulatokban, amelynek nyomai katonadalokban és az ezredek sajátos folklórában nagyon sokáig fennmaradtak.⁵¹ Hasonlóan igen toleráns volt a francia hadvezetés a kuruc sereg ruházatát felidéző magyaros egyenruha megőrzésében, amely hozzájárult a hazafias érzelmű császári huszárok átállásához. Érdekességként jegyezném még meg, hogy a magyar többségű huszárezredek olyan kérdésekben is szabad kezet kaptak, mint például a hadizsákmány felosztása, amelyet természetesen „magyar módra” hajtottak végre.⁵² A huszárezredek magyar származású tisztikara is makacsul ragaszkodott az egységeik magyar jellegéhez. Amikor 1742-ben de Broglie gróf javasolta, hogy osszanak be néhány francia tisztet is huszárokhoz, Bercsényi László gróf így tiltakozott a hadügyminiszterhez írt levelében: „Nem tudom, Méltóságos Uram, mi lehet az oka annak, hogy néhány francia tisztet kívánnak beosztani a huszárezredekbe, annak ellenére, hogy az udvar mindig is elsősorban magyarokat kívánt alkalmazni ezekben az egységekben, s nem pedig más nemzetbelieket...”⁵³

Ezt az elvet támogatta egyébként Belle-Isle marsall is, aki a híres csehországi hadjárat során megismerhette a magyar huszárok erényeit. A híres francia hadvezér is elsősorban magyarokat látott szívesen a francia huszárezredekben.⁵⁴ Így megállapíthatjuk hogy, a kuruc emigrációk politikai indítékain túl a francia kormány is ösztönzőleg járult hozzá a magyar huszárok franciaországi megtelepedéséhez. Mindez beleillett abba az átfogó katonapolitikai koncepcióba, amely a francia királyi hadsereg nem francia alakulatainak kialakulásához vezetett az abszolutizmus idején. A XVIII. század során a külföldi csapatok (*régiments étrangers*) a francia hadsereg összlétszámának egynegyedét alkották. Ezek a főleg sváciakból, németekből, írekből, lengyelekből stb. álló ezredek a

51 Barjaud 1988, 32.

52 SHD, série 1A 3069 fol. 73.

53 SHD, série 1A 2969 fol. 32. (ford.: Tóth Ferenc)

54 Bibliothèque Nationale de France, série Ms. fr. 11256 *Mémoires inédits du maréchal de Belle-Isle Tome III*, fol. 137-138.

francia királyok leghűségesebb támaszát képviselték nemcsak háború idején, hanem békeidőben is, különösen akkor, amikor a belső lázadások alkalmával megbomlott rendet kellett helyreállítani.⁵⁵ A magyar és német huszárok ilyen célú alkalmazására számos példát találunk az *ancien régime* történetéből. Ők alkották részben a languedoc-i biztosági kordont az 1720-as nagy pestisjárvány idején, vagy őket alkalmazták például az 1775-ös ún. „lisztháború” idején is a rend helyreállítására számos francia tartományban.

Ezt a nemzeti jelleget erősítette a magyar nemesi származású huszártiszti réteg, amely a Rákóczi-szabadságharc szellemén keresztül tartotta elevenen a magyar közösség egybetartozásának tudatát. A már említett Bercsényi Lászlón kívül még több karizmatikus vezető is hozzájárult a magyar nemzeti eszme francia földön való továbbéléséhez. Közülük megemlíthetjük salamonfai Rátty György, Esterházy Bálint László (Ladislav Valentin Esterhazy) és Tóth Ferenc (François de Tott) nevét.⁵⁶

A francia forradalom által bevezetett modern nemzeteszmé lényeges változásokat hozott a magyar emigráns közösség életében is. A monarchiához való kötődést az új rendszerben gyakran a néparulással azonosították. Az emigránsok és idegenek, valamint rokonaik egyaránt kiérdemelték a „gyanús” jelzót, és megkülönböztetett bánásmódban részesítették őket. Gyanús volt továbbá a jakobinusok számára az olyan francia is, aki nem franciául beszélt, megteremtődött a nyelvi alapon szerveződő nemzeteszme.⁵⁷ A forradalom első időszakában a Berchény és Esterhazy huszárezredek Párizsban állomásoztak és részt vettek a július utcai harcokban is.⁵⁸ Két év múlva Varennes környékén találjuk a magyar származású huszárezredek alakulatait, ahová a királyi család menekülését biztosítani rendelték őket a monarchista érzelmű parancsnokaik.⁵⁹ Ez a szoros kapcsolódás a Francia Monarchiához és a nemesi rendhez hátrányos helyzetbe hozta a magyar származású katonatiszteket a forradalmi időszakban: az emigránsok fiaiból, unokáiból ismét földönfutók lettek. A Bercsényi huszá-

55 Lásd e kérdéshez a következő tanulmányomat: Tóth 1996, 154-173.

56 Életrajzukhoz lásd Zachar 1981. vonatkozó részeit.

57 Hobsbawm 1990, 33.

58 Fieffé 1854, 346.

59 Choiseul 1822, 81.; Fischbach 1879, 122.

rezred jó része a kollektív dezertálást választotta, mások egyenként léptek az emigráció útjára. Így a francia huszárezredek magyar származású tisztikara szinte teljesen eltűnt a forradalom első éveiben. Mindezek alapján nem szorul magyarázatra az a tény, hogy a magyar származású huszártiszti kar nagy része az emigrációt választotta. Helyzetük kétértelműségére jellemző az a kijelentés, amelyet Bercsényi Ferenc Antal, Bercsényi László marsall fia tett a hagyomány szerint, amikor I. Ferenc magyar királynál tartózkodott: „Apámnak azért kellett Magyarországot elhagynia, mert nem szerette a királyt. Nekem azért kellett az új hazámat elhagynom, mert túlságosan szeretem a királyt. Mindkét dolog a vesztünket okozta.”⁶⁰

1800-ban történt még egy kísérlet az emigráns Besse János Károly javaslatára, hogy a forradalmi háborúk magyar dezertőreiből felállítsanak egy Magyar Légiót.⁶¹ De ez a terv végül papíron maradt, támogatás és megfelelő számú magyar újonc híján. A magyar haza iránti kötődés a magyar származású francia emigránsok számára is erős érzelmi töltéssel bírt. Esterházy Bálint László oroszországi emigrációba került a sors kiszámíthatatlan szeszélye folytán. Halála előtt még tett egy utazást bécsi rokonainál, és eljutott az Esterházyak nyugat-magyarországi birtokaira is. Egyik levelében így írt feleségének a magyar földre lépve: „Ó, hogy mennyire drága a haza minden jólnevelt lélek számára! Kedves szívem, még csak Magyarország határánál vagyok, de úgy tűnik mintha tisztább levegőt szívnék, mintha a vidék is szebb volna és a idő kellemesebb mint Bécsben. Csodálatosan érzem magam.”⁶²

A második generáció tagjai még komolyan fontolgatták a Magyarországra való visszatérés gondolatát. Szerencsés esetben a magyar és francia identitásuk kiegészítette egymást, más esetben, különösen a forradalom nehéz éveiben, válaszút elé állította őket. A harmadik generációs magyar emigránsoknál már a francia identitás vált dominánssá, a magyar ősök emléke pedig egyre inkább

60 Rupelle 1977, 132.

61 Lásd Besse Decaen tábornokhoz írott levelét (München, 1800. augusztus 24.). Bibliothèque Municipale de Caen, Ms. Papiers Decaen fasc. 39. fol. 78–80. A levelet kiadta: Baumgarten 1963, 123–127.

62 Esterházy Bálint László levele feleségéhez (Eisenstadt/Kismarton, 1804. április 6.) Newberry Library (Chicago), Case Ms 5002 Pt. 2 vol. 7.

elhomályosodott. A magyar nyelvhasználat elvesztése a legmarkánsabb jele e határozott identitásváltásnak. A napóleoni amnesztiák után a legtöbbször visszatért az emigrációjából Franciaországba.

Tanulmányom végén szeretnék még kitérni a modern francia nemzetfogalom franciaországi magyarokra gyakorolt hatására. E korban a francia nemzeteszmé jelentős változásokon ment át, megteremtve a modern politikai nemzet fogalmát, amely a franciaországi lakosság egészét magába foglalta. Ezzel szemben a magyar nemzetfogalom továbbra is leszűkített, a nemességet magába foglaló organikus és hagyományörző jellegű eszmé maradt. A franciaországi magyar származású nemesség ragaszkodott ez utóbbi nemzetfogalomhoz, amelynek megfelelt a francia katonai nemesség forradalom előtt felerősödött ideológiája. A kétféle modell ellentéte a forradalom éveiben csúcsosodott ki, és végül a modern francia politikai nemzetfogalom győzelmét hozta magával. Azok a magyar származású francia huszárok, akik elfogadták e fontos történelmi ténytet, továbbra is szolgálták választott hazájukat, megőrizve magyar őseik emlékét.⁶³

A század történetének ismeretében megállapítható az is, hogy a magyar emigráció egy hanyatló korszakban csatlakozott a francia monarchiához. Beilleszkedése hosszú távon nem jelenthetett perspektívát. Rövid távon azonban a szédületes katonai karrierék és a társadalmi felemelkedés olyan példáit láthatjuk, amelyek szükségessé teszik az *ancien régime* társadalmi dinamikájának, mobilitásának és nem utolsósorban integráló képességének fokozottabb elismerését. Összegzésképpen megállapítható, hogy a magyar emigráció sikerének a kulcsa éppen abban rejlett, hogy a Francia Monarchia számára mint magyarok – vagyis mint idegen katonaság! – voltak fontosak. Ennek köszönhetően maradt fenn erős magyarságtudatuk is. A legfigyelemreméltóbb jelenség a kétféle nemzeti identitás természetes együttélése és egymást kiegészítő jellege.

63 Lásd ehhez: Tóth 1999, 91–107.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Barjaud 1988.** Yves Barjaud: *Les Hussards: trois siècles de cavalerie légère en France*, Lausanne, 1988.
- Baumgarten 1963.** Baumgarten Sándor: *Jean Charles Besse. Aventurier et philologie*. Bologna, 1963.
- Biet 1998.** Freddy Biet: Jean-Charles Folard (1669-1752). In: Jean-Pierre Bois (Éd.): *Les armées et la guerre de l'Antiquité à la Seconde Guerre mondiale*. Presses Académiques de l'Ouest, Nantes, 1998. 105–118.
- Bois 2004.** Jean-Pierre Bois (Éd.): *Dialogue militaire entre Anciens et Modernes*. Presses Universitaires de Rennes, Rennes, 2004. DOI-azonosító: <https://doi.org/10.4000/books.pur.25916>
- Boissau 1993.** Général Raimond Boissau: Les hussards, un phénomène européen. *Revue Historique des Armées*, 1993/4. 14–23.
- Bonnac 1894.** Jean-Louis d'Usson Bonnac: *Mémoire historique sur l'ambassade de France à Constantinople*. E. Leroux, Paris, 1894.
- Bourdon de Sigras 1774.** Bourdon de Sigras, Claude Guillaume: *Considérations sur l'esprit militaire des Gaulois*. Paris, 1774.
- Brenner 1739.** [Brenner Domokos:] *Histoire des révolutions de Hongrie*. Jean Neaulme, La Haye, 1739.
- Calmet 1728.** Dom Augustin Calmet: *Histoire ecclésiastique et civile de la Lorraine*. Nancy, 1728. (I-IV k.)
- Choiseul 1822.** Choiseul, duc de: *Relation du départ de Louis XVI le 20 juin 1791*. Paris, 1822.
- Choppin 1899.** Capitaine Henri Choppin: *Les Hussards. Les vieux régiments 1692-1792*. Berger-Levrault, Nancy, 1899.
- Corvisier 1962.** Corvisier, André: *L'armée française de la fin du XVIIe siècle au ministère de Choiseul. Le soldat*. Economica, Paris, 1962.
- Corvisier 1992.** Corvisier, André: *Soldats originaires de Transylvanie, Moldavie et Valachie dans l'armée française au XVIIIe siècle*. In: Jónás P. (szerk.): *Háború és társadalom. Király Béla emlékkönyv*. Budapest, 1992. 109-122.
- Esterhazy 1907.** Esterhazy, Valentin: *Lettres du comte Valentin Esterhazy à sa femme 1784-1792*. Paris, 1907.

- Fieffé 1854.** Fieffé, Eugène: *Histoire des troupes étrangères au service de la France*. Paris, 1854.
- Fischbach 1879.** Fischbach, G.: *La fuite de Louis XVI, d'après les Archives Municipales de Strasbourg*. Paris, 1879.
- Fonck 2014.** Bertrand Fonck: *Le maréchal de Luxembourg et le commandement des armées sous Louis XIV*. Paris, Champ Vallon, 2014.
- Forster 1925.** Forster Gyula: *Gróf Bercsényi László Franciaország marsallja*. Budapest, 1925.
- Hobbsbawm 1990.** Hobbsbawm, Eric: *Nations et nationalismes depuis 1780*. Paris, 1990.
- Jeney 1986.** Jeney Lajos Mihály: *A portyázó, avagy a kisháború sikerrel való megvívásának mestersége korunk géniusza szerint (Hága, 1759.)*. Magvető, Budapest, 1986.
- Köpeczi 1985.** Köpeczi Béla: *Magyarok és franciák*. Szépirodalmi, Budapest, 1985.
- László 1929.** László József: *Magyar vitézek a régi francia hadseregben*. In: *A pécsi Zrínyi Miklós m. kir. reáliskolai nevelőintézet értesítője az 1928–1929. évre*. Taizs J. Ny., Pécs, 1929. 3–23.
- Le Maistre 2003.** Charles Le Maistre: *Voyage en Allemagne, Hongrie et Italie 1664-1665*. Éd. L'Insulaire, Paris, 2003.
- Lebrun 1985.** Lebrun, François: *La vie conjugale sous l'Ancien Régime*. Paris, 1985.
- Lee 1967.** Kennett Lee: *The French Armies in the Seven Years' War. A Study in Military Organization and Administration*, Durham, 1967.
- Léonard 1958.** Émile G Léonard.: *L'armée et ses problèmes au XVIIIe siècle*, Paris, 1958.
- Robert 1883.** Ferdinand des Robert: *Campagnes de Charles IV Duc de Lorraine et de Bar 1634–1638*. Honoré Champion – Sidot frères, Paris-Nancy, 1883.
- Rupelle 1977.** Rupelle, J. de la: *Le maréchal de Berchény de Szekes, Vivat Huszar n° 12*, Tarbes, 1977.
- Tóth 2021.** *A hercegség nélküli herceg. Lotaringiai Károly (1643-1690)*. Kronosz Kiadó – Magyar Történelmi Társulat, Pécs-Budapest, 2021.

- Tóth 2000.** Tóth Ferenc: *Ascension sociale et identité nationale, Intégration de l'immigration hongroise dans la société française au cours du XVIIIe siècle (1692-1815)*. Nemzetközi Hungarológiai Központ, Budapest, 2000.
- Tóth 1999.** Tóth Ferenc: Identité nationale en exil: le rôle du sentiment national hongrois dans la constitution des régiments de hussards en France au XVI-IIe siècle. In: David A. Bell - Ludmila Pimenova - Stéphane Pujol (Éd.): *La recherche dix-huitiémiste. Raison universelle et culture nationale au siècle des Lumières*. Champion-Slatkine, Paris-Genève, 1999. 91-107.
- Tóth 1996.** Tóth Ferenc: Katonai és politikai emigrációk a XVIII. századi Francia Királyság területén. *AETAS* 1996/2-3. 154-173.
- Tóth 1997.** Tóth Ferenc: A magyar huszárok dicsérete Franciaországban, avagy Lancelot Turpin de Crissé gróf egy magyar vonatkozású, kiadatlan kézírata, In: *Fons*1997/3. 253-300.
- Turpin de Crissé 1754.** Turpin de Crissé, Lancelot: *Essai sur l'art de la guerre*. Paris, 1754.
- Zachar 1987.** Zachar József: *Franciaország magyar marsallja Bercsényi László*. Budapest, 1987.
- Zachar 1981.** Zachar József: *Idegen hadakban*. Magvető, Budapest, 1981.

Hussars and the Hungarian Image in France during the 18th Century

ABSTRACT : Hussars as soldiers first appeared as enemies in the Kingdom of France during the Thirty Years' War. Later, thanks to the French relations of the Hungarian independence movements, Hungarian cavalry units could be established in the French army. The first French hussar regiment, founded in 1692, did not survive long, but later thousands of Hungarians served in the increasingly popular French hussar regiments. In addition to the increased military demand of European wars, the rediscovery of ancient authors of military science and the recognition of the characteristic Hungarian art of war also contributed to the success of the Hussars. The hussar regiments, like other foreign regiments of the French royal army, were closely linked to the Monarchy, so during the revolution most Hungarian military officers were forced to emigrate. Hussars of Hungarian origin integrated fairly quickly into the French society. Their marriages, their social recognition and their heritage acquisition prove it. Considering the history of the century, we can say that the Hungarian emigration joined the French Monarchy at a time of decline, but in the short term we can see examples of military careers which show well the capacity of integration of the society of old regime. The key to the success of Hungarian emigration was that they were important to the French Monarchy as Hungarian soldiers. For this reason, their strong national identity lasted for a long time.

KEYWORDS: hussars, image of Hungarians, Hungarian identity, tactics of little war, 18th century, French army, László Bercsényi

Hussards et l'image des Hongrois en France au XVIIIe siècle

RÉSUMÉ: Les hussards en tant que militaires apparurent pour la première fois comme ennemis dans le Royaume de France pendant la guerre de Trente Ans. Plus tard, grâce aux relations françaises des mouvements d'indépendance hongrois, on pouvait établir des unités de cavalerie hongroise dans l'armée française. Le premier régiment de hussards français, fondé en 1692, ne survécut pas longtemps, mais plus tard, des milliers de Hongrois servirent dans les régiments de hussards français de plus en plus populaires. En plus de la demande militaire accrue des guerres européennes, la redécouverte des auteurs antiques de la science militaire et la reconnaissance de l'art militaire caractéristique des Hongrois contribuèrent également au succès des hussards. Les régiments de hussards, comme les autres régiments étrangers de l'armée royale française, étaient étroitement liés à la Monarchie, ainsi pendant la révolution la plupart des officiers militaires hongrois furent contraints d'émigrer. Les hussards d'origine hongroise s'intégrèrent assez rapidement dans la société française. Leurs mariages, leur reconnaissance sociale et leur acquisition patrimoniale le prouvent bien. Considérant l'histoire du siècle, on peut affirmer que l'émigration hongroise rejoignit la Monarchie française à une époque de déclin, mais à court terme on ne peut voir des exemples de carrières militaires qui montrent bien la capacité d'intégration de la société d'ancien régime. La clé du succès de l'émigration hongroise résidait dans le fait qu'ils étaient importants pour la Monarchie française en tant que soldats hongrois. Pour cette raison, leur forte identité nationale perdura longtemps.

MOTS-CLÉS: hussards, image des Hongrois, identité hongroise, tactique de la petite guerre, XVIIIe siècle, armée française, László Bercsényi.

